

Богданова Т.Є., МДГУ ім. Петра Могили.

Богданова Тетяна Євгенівна, 1972 р.н., в 1994 році закінчила з відзнакою історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту. Кандидат історичних наук, працює на посаді доцента кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. Коло наукових інтересів: масонство у світовій та українській політиці, релігійний чинник у міжнародних відносинах, міжнародні економічні відносини.

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ФАКТОР У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ (огляд наукової літератури)

У даній статті розглядається роль енергетичного фактора у сучасних міжнародних відносинах. Автор виділяє головні напрямки у вивченні даної проблематики, визначає рівень їх розробки сучасними науковцями.

The role of energy factor in modern international relations is considered in this article. The author selects the main directions in the studying of this problematic and defines the level of their elaboration by modern researchers.

Епоха глобалізації має глибокий вплив на сучасну світову енергетичну систему. Глобалізація спричинила появу нових тенденцій у світовій економіці, ініціювавши процес докорінної зміни енергетичного комплексу планети. Як наслідок – ми спостерігаємо трансформування цілей та завдань провідних енергетичних ТНК, зміни у форматі основних енергоекспортних регіонів світу, до яких належить і пострадянський простір. В останні роки боротьба за контроль над енергоносіями набуває обертів і стає домінуючим чинником у міжнародних відносинах. Головними гравцями на цьому полі виступають як окремі держави, так і регіональні або міжнародні структури в особі ОПЕК, МЕА та інших організацій, які відображають інтереси країн – членів даних структур.

Згідно з оцінками провідних фахівців, у найближчі десятиліття потреби в енергоносіях у світі зростатимуть у середньому на 2,4 % щорічно, а видобуток сировини в таких регіонах, як Північне море, Індонезія, буде скорочуватись унаслідок вичерпання запасів. Водночас нестабільність на Близькому Сході розхитує крихкі устої світового енергетичного ресурсу. Саме тому, на думку російських політологів, основні споживачі енергії сфокусують свою увагу на пострадянсь-

ких країнах з метою диверсифікації імпорту вуглеводневої сировини, оскільки на теренах даних країн (Центральна Азія, Каспійський басейн) відзначається окрім значних запасів енергоресурсів ще й доволі стійке економічне зростання. За таких обставин значно зростає вплив держав СНД на глобальний ринок [1].

Доцільно зауважити, що процес трансформації міжнародних відносин на початку ХХІ століття об'єктивно спричиняє дестабілізацію всієї системи енергетичних відносин у світі. На фоні скорочення політичних та економічних можливостей національних урядів сфера енергетики опинилася на передовій боротьби між державами і транснаціональними корпораціями за контроль над багатими на енергоносії регіонами, родовищами енергоресурсів. Поява на міжнародній арені нових державних утворень, зокрема Європейського Союзу, та їх розширення на Схід привели до поступової трансформації енергетичних ринків Євразії і мала глибинний вплив на ПЕК країн СНД. До сьогодні енергетичні ресурси пострадянського простору залишаються ледве не останнім потенціалом світового енергетичного ринку, що демонструє не тільки зростання видобутку енергоносіїв (природний газ і нафта), а й приріст потенціальних родовищ. За даних обставин все

більшого значення набуває роль України як своєрідного “моста” до Європи, як країни – транзитера нафти і газу. Головні пріоритети нашої держави у сфері енергетичної політики визначені “Енергетичною стратегією України до 2030 р.”, затвердженою в березні 2006 р. [2]. За сучасних умов дослідження впливу енергетичного чинника на світову політику та міжнародні відносини стає актуальним завданням вітчизняної науки.

Варто зауважити, що окремі аспекти даної теми розглядалися у працях українських і зарубіжних науковців [3], однак у ракурсі історіографії роль енергетичного фактора у сучасній світовій політиці та міжнародних відносинах майже не досліджувалася. Автор ставить своїм завданням охарактеризувати основні аспекти місця та ролі енергетичного фактора у сучасних міжнародних відносинах, проаналізувати рівень їх дослідження сучасними науковцями.

На нашу думку, у новітній науковій літературі, присвяченій вивченню актуальних питань енергетичної політики провідних держав світу, міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій, а також енергетичних параметрів міжнародних відносин і безпеки, можна виділити такі напрямки досліджень:

- тенденції розвитку світової енергетики за умов поглиблення глобалізаційних процесів;
- місце “азійського фактора” в енергетичній складовій сучасних міжнародних відносин;
- енергетична геополітика пострадянського простору, енергетична складова зовнішньої політики Росії;
- проблеми загальної та регіональної енергетичної безпеки;
- місце України у світовій енергетичній системі, енергетична безпека України за геополітичних умов, що склалися на початку XXI століття.

До першого напрямку слід віднести праці російських і вітчизняних науковців, що розглядають тенденції розвитку світової енергетичної системи на початку XXI століття, висловлюють прогнози на наступні роки. До найбільш ґрунтовних праць даної групи слід віднести колективну монографію українських авторів “Енергетика світу та України. Цифри та факти”, в якій представлено ретроспективну оцінку розвитку світової енергетики протягом XX століття, проаналізовано ефективність виробництва і використання паливно-енергетичних ресурсів, розглянуто стан галузей українського ПЕК та перспективи розвитку енергетичного сектора нашої країни. Робота містить велику кількість статистичної інформації, що підвищує її цінність для дослідника [4]. На думку авторів монографії Г.К. Вороновського, Б.С. Стогнія, А.К. Шидловського та ін., для розвитку світового енергетичного комплексу на сьогодні є характерним глобалізація енергетики з

діючими у багатьох країнах транснаціональними інститутами, випереджаюче зростання енергоспоживання в країнах, що розвиваються, та ін. [5]. Зокрема, виникли нові великі центри споживання енергоресурсів, передовсім Індія та Китай. Отже, є підстави вважати, що нині формуються тенденції нової енергетичної реальності. Стан світової енергетики визначають такі країни та регіони світу, як Сполучені Штати (найбільший споживач нафти в світі – 24,6 %, лідер за імпортом газу – 16 % від світового імпорту), Близький Схід, Росія, Китай та держава – члени Євросоюзу [6].

Російські фахівці стверджують, що за останні часи в структурі світового енергетичного ринку відбулися масштабні зрушення. Нафта, як і раніше, виступає енергоносієм загальносвітового значення, газ – переважно регіонального, вугілля – локального. Існуюча практика взаємовідносин виробників та споживачів енергоресурсів усе менше влаштовує обидві сторони, оскільки за умов поглиблення глобалізаційних процесів механізми формування енергетичного ринку, що склалися в другій половині XX століття, вже не діють. За умов економічного зростання та водночас росту чисельності населення, в країнах Азії збільшується розрив між зростаючою потребою в енергоносіях і виробництвом вуглеводнів, що знижується [7].

Ще більш небезпечно посилення політичної нестабільності у найбагатших на вуглеводні регіонах. Зростання цін на них набуває характеру стійкої тенденції з 2000 р. з початком чергового арабо-ізраїльського конфлікту. Надалі всі “пікові” значення нафтових котирувань відображали регіональну напруженість, що набирала обертів: вторгнення США до Іраку, загострення ситуації навколо ядерної програми Ірану, “тридцятиденна війна” в Лівані та ін. Як зазначають провідні російські учені-міжнародники Н. Симонія, М. Маргелов, першопричиною такої геополітичної напруженості є конфліктний потенціал, закладений у розподілі нафтових ресурсів на планеті. Основними споживачами нафти є високорозвинені країни та нові країни-гіганти, тоді як світові запаси вуглеводнів сконцентровані головним чином на території порівняно невеликої групи країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою [8]. Економічні та політичні ресурси таких країн, як США, Китай, а також Європейського Союзу зосереджені на одних ринках, таким чином експансія нових світових гігантів призводить до загострення конкуренції між “старими” та “новими” споживачами енергоносіїв. Актуальність даного питання для провідних держав світу підтверджує й той факт, що проблеми енергетичної сфери та енергетичної безпеки неодноразово поставали на порядку денному засідань “вісімки” за останні роки [9].

Свідченням розуміння актуальності даної наукової проблеми з боку російських учених стало проведення в листопаді 2007 р. на базі

МДІМВ (У) міжнародної конференції “Енергетичний фактор в історії міжнародних відносин” [10] та поява низки монографій видатного російського сходознавця Олексія Воскресенського, присвячених енергетичному виміру міжнародних відносин та безпеці у Східній Азії [11]. Як зауважує вчений, на початку XXI століття азійський фактор відіграє все більшу роль у формуванні світового ринку енергоресурсів. Головну увагу дослідник приділяє аналізу ролі КНР у міжнародних відносинах, що зазнала відчутних змін за останні десять років. Підкреслюючи, що Китай вийшов на друге місце у світі за споживанням вуглеводневої сировини, О. Воскресенський підсумовує: а) зростає вплив китайського фактора в енергетичній дипломатії; б) інтерес Китаю стає глобальним; в) формується новий регіональний комплекс – Велика Східна Азія [12].

В останні роки зарубіжні [13] та вітчизняні [14] науковці приділяють чільну увагу проблемам глобальної та регіональної енергетичної безпеки. Проте більшість з них розглядають ці питання крізь призму національної безпеки певної країни [15]. Зокрема, у “Стратегії національної безпеки України”, затвердженій Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105/2007, зазначається, що мінливе і суперечливе зовнішнє середовище характеризується посиленням дії чинників, які ставлять під загрозу стратегічну стабільність у світі, зокрема, “активізується боротьба за *природні ресурси*, насамперед за контроль над джерелами енергоносіїв та шляхами їх доставки, що особливо наочно проявляється у зростанні напруженості навколо формування нових стратегічно важливих для України транспортно-енергетичних коридорів з Каспійського регіону”. *Забезпечення енергетичної безпеки країни* потребує нагального вирішення питання “зменшення енергетичної залежності України та диверсифікації джерел енергопостачання, реалізації транзитного потенціалу держави, модерніза-

ції енергетичної інфраструктури на основі впровадження новітніх технологій”. Реалізація зазначених завдань неможлива без суттєвого підвищення ефективності системи управління паливно-енергетичним комплексом, забезпечення належного контролю за діяльністю державних компаній у цій сфері, використання у національних інтересах транзитних нафто- і газопроводів, підземних сховищ газу, ліній електропередачі, залізниць і портів тощо [16]. У працях українських науковців О. Дудкіна [17], О. Вітер [18], М. Гончара [19], С. Корсунського [20] висвітлюються різні аспекти енергетичної політики України, хоча автори ставлять акцент переважно на українсько-російських відносинах та енергетичній стратегії Росії, а також на відносинах України з Європейським Союзом та ролі в них питань енергопостачання. Підтримання та розвитку рівноправних, прозорих і взаємовигідних відносин в енергетичній сфері з Росією має обов’язково супроводжуватись активним діалогом із Брюсселем. Мета – захист національних інтересів України при реалізації панєвропейських нафтогазотранспортних проектів у напрямку Схід – Захід – варта будь-яких зусиль, підкреслює С. Корсунський [21].

Отже, можна констатувати, що енергетичний фактор перетворюється на фактор світової політики. Енергоресурси стають ключем до перетворення деяких регіональних держав у світові держави. Формування нової структури міжнародної та регіональної безпеки також тісно пов’язане з енергетичним фактором, оскільки нестабільність, викликана міжнародним тероризмом, може становити суттєву загрозу безпеці транзиту енергоносіїв. Таким чином, за сучасних умов зростає важливість аналізу не суто енергетичних проблем, як це було раніше, а енергетичних параметрів і факторів міжнародних відносин, безпеки та стабільності.

Література

1. Мировая энергетика: взгляд на 10 лет вперед // Россия в глобальной политике. – 2006. – № 6 // <http://www.globalaffairs.ru/numbers/23/6687.html>
2. Єрмілов С. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. // Дзеркало тижня. – 2006. – № 20. – С. 1, 8.
3. Енергетична безпека України. Світові та національні виклики / Б.С. Стогній, О.В. Кириленко, С.П. Денисюк; Від-ня фіз.-техн. пробл. енергетики НАН України. – К.: Укр. енциклопед. знання, 2006. – 408 с.; Ксьонзенко В.П. Енергетична безпека як визначальний чинник економічної незалежності України: Автореф. дис. ... к.е.н.: 08.01.01 / Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2001. – 16 с.; Воскресенский А.Д. “Большая Восточная Азия”: Мировая политика и энергетическая безопасность. – М.: РОССПЭН, 2006. – 128 с.
4. Енергетика світу та України. Цифри та факти. – К.: Укр. енциклопед. знання, 2005. – 404 с.
5. Там само. – С. 7.
6. Мировая энергетика: взгляд на 10 лет вперед.
7. Див., напр.: Байков Н. Перспективы развития мировой энергетики до 2030 г. // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – № 5. – С. 19-30; Дастін ван Райн М. Енергетична

- політика США в світлі американських та світових тенденцій в енергетиці // Нові тенденції у сфері енергетичної безпеки. – К., 2004. – С. 21-27; Шидловський А.К. Особливості розвитку світової енергетики в XXI столітті та їх врахування при розробленні енергетичної стратегії України // Енергоінформ. – 2004. – № 2 (236).
8. Симонія Н. Нефть в мировій політиці // Международные процессы. – 2005. – № 3. – С. 4-17; Маргелов М. Нефтяной фактор в мировой политике // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2004. – № 8. – С. 68-77.
  9. Исаков Ю. “Восьмерка” и глобальные энергетические проблемы: Эволюция и перспективы // Свободная мысль. – 2006. – № 9-10. – С. 25-37; Милов В. Может ли Россия стать энергетической сверхдержавой? // Вопросы экономики. – 2006. – № 9. – С. 21-30.
  10. Международная конференция “Энергетический фактор в истории международных отношений” // www.mgimo.ru
  11. Воскресенский А.Д. “Большая Восточная Азия”: Мировая политика и энергетическая безопасность. – М.: РОССПЭН, 2006. – 128 с.; Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии / Под ред. А.Д. Воскресенского. – М.: МГИМО (У), 2007. // www.ca-news.org
  12. Воскресенский А.Д. Большая Восточная Азия // Стратегия России. – 2006. – № 8 // <http://sr.fondedin.ru>
  13. Сапир Ж. Энергобезопасность как всеобщее благо // Россия в глобальной политике. – 2006. – № 6 // <http://www.globalaffairs.ru/numbers/23/6688.html>; Кампанер Н. Европейская энергобезопасность и уроки истории // Россия в глобальной политике. – 2007. – № 6 // <http://www.globalaffairs.ru/numbers/29/8831.html>; Проблемы глобальной энергетической безопасности // Энергетическая политика. – 2005. – № 3. – С. 65-67.
  14. Гуцал А., Корнілов І., Пирожков С., Прейгер Д. Від безпеки національної енергетичної компанії до енергетичної безпеки держави. – К.: Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2004. – 72 с.; Єрмоєнко А. Геополітика та енергетична безпека // Дзеркало тижня. – 2004. – № 50 та ін.
  15. Діак І.В. Енергетична безпека України. – К.: АТ “Книга”, 2001. – 172 с.; Корсунський С. Сага про три моря: Енергетична безпека Європи в контексті національних інтересів України // Зовнішні справи. – 2007. – № 11. – С. 21-24; Шерр Дж. Загроза енергетичній безпеці: Довгоочікувана відповідь Європейського Союзу // Дзеркало тижня. – 2007. – № 9.
  16. Стратегія національної безпеки України // Офіційний вісник України. – 2007. – № 11. – С. 7-18.
  17. Дудкин О. Нефтяной фактор в геополитике // Энергетическая политика Украины. – 2005. – № 7-8. – С. 16-21; його ж. Газовый фактор в геополитике // Энергетическая политика Украины. – 2005. – № 9. – С. 10-13.
  18. Вітер О. “Енергетичний шантаж” – старі прогнози і нові правила // Політика і час. – 2007. – № 6. – С. 36-39.
  19. Гончар М. Російська енергетична політика: обриси експансії: Засади та цілі Росії в глобальному енергетичному просторі // Політика і час. – 2007. – № 2. – С.9-15; його ж. Москва – Азія – транзит... // Дзеркало тижня. – 2007. – № 18; його ж. Зворотний бік газового монополізму // Дзеркало тижня. – 2007. – № 37. – С. 8.
  20. Корсунський С. Енергетична політика України: Європейський вибір // Політика і час. – 2006. – № 11. – С.11-13; його ж. Європейська енергетична політика // Політика і час. – 2007. – № 2. – С. 16-20; його ж. Нафтогазові проекти в Євразії: монополізація проти диверсифікації // Політика і час. – 2007. – № 7. – С. 26-29.
  21. Корсунський С. Сага про три моря. – С. 24.